

Відгук

про дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Чаговець Тетяни Володимирівни на тему: «Політика Радянської влади в житловому питанні та його вирішення в Харкові (1920–1934 рр.)», подану за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Відгук на дисертацію на цю тему неможливо не почати з відомої цитати Михайла Булгакова з твору «Майстер та Маргарита»: «...Звичайні люди ... загалом, нагадують колишніх ... квартирне питання лише зіпсувало їх». Займаючись багато років історією 1920-х років, переконався, наскільки правим був класик. Житлове питання у ті роки – це не тільки господарська проблема. Це велика політична, гігантська соціальна проблема. Це драма сотень тисяч і трагедія для дуже багатьох, на ній були зав'язані життя та долі величезної кількості людей, їх здоров'я та особисте щастя, адже зрозуміло, що наявність житла – це підвалини нормального існування.

У 1920-х роках у містах УСРР, як і в багатьох містах післявоєнної Європи, панувала житлова криза, що виникла ще у довоєнні роки. Внаслідок природного старіння та руйнації житлового фонду під час воєнних дій, а також через ігнорування економічних стимулів розвитку комунального господарства під час політики «воєнного комунізму», криза катастрофічно загострилася. Таким чином, ця проблема мала не місцеве, регіональне значення, а була універсальною загальноєвропейською проблемою того часу. Це підносить значення теми, що досліджується у плані вивчення загального і особливого у досвіді вирішення цього питання в Європі та одній з республік СРСР в умовах формування тоталітарного режиму.

Тому актуальність історичного дослідження даної проблеми не породжує сумнівів, а, навпаки, викликає не лише академічний, але й широкий людський інтерес, оскільки дає можливість глибше і ширше пізнати

повсякденне життя містян донепівського, непівського та післянепівського Харкова.

Не можна сказати, що житлове питання вирішено і зараз повністю і без проблем. Тому дана тема має певне значення і для сьогодення, але скоріше в аспекті «як не треба», ніж «ось так треба повторити».

Подібна проблематика залишилася недостатньо розробленою до сьогоднішнього часу, що теж додає їй актуальності у науковому сенсі.

Авторка поставила своєю метою на основі аналізу широкого кола джерел та наукової літератури дослідити основні аспекти вирішення житлової проблеми, її характерні риси та особливості в одному з найрозвиненіших з економічної точки зору міст України. Дисертантка справедливо не претендувала на абсолютну всебічність розгляду проблеми, зосередивши свою увагу на вивченні структури і суб'єктів державного ведення та розпорядження житлом, феномену нової житлової політики та особливостях фінансового й організаційно-управлінського забезпечення житлової сфери. Також житлова політика досліджується нею з двох сторін: а) дискримінаційного, що використовувався владою, залежно від поставлених завдань, на віднесення громадян до категорії соціально «чужих елементів», «непрацюючих»; б) протекціоністського, що охоплював категорії соціально «близьких» громадян. У цьому принципова новизна роботи та її значення для розвитку історичної науки.

Структура роботи достатньо продумана, матеріал викладається логічно і послідовно. Не викликають сумнівів формулювання предмету, об'єкту, завдань дисертації, її хронологічні межі. Джерельна база дисертаційного дослідження є достатньо широкою та включає в себе як істотний корпус архівних матеріалів, так і інших важливих та інформативних джерел. Велика увага в рецензованому дослідженні приділена законодавчим документам. Це матеріали з офіційного законодавства: постанови ЦК ВКП(б), постанови Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів СРСР, Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і Ради Народних Комісарів УСРР;

постанови та розпорядження виконавчих органів влади – народного комісаріату внутрішніх справ, Головного управління комунального господарства народного комісаріату внутрішніх справ, народного комісаріату юстиції, а також постанови Харківського губвиконкому, Центржитлоспілки.

Основну документальну базу дисертаційного дослідження склали архівні документи. Для всебічного розкриття теми були використані документи та матеріали, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (ЦДАВО України) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), а також Державного архіву Харківської області (ДАХО).

Під час аналізу джерел було використано принцип історичного підходу: урахування суспільно-історичних умов виникнення цих джерел та їх соціальних функцій. Для моделювання історичної дійсності залучалися джерела, що показують природну реакцію населення на вплив влади. Ці два аспекти: дія влади і реакція населення, – досліджені методично та подають усвідомлену й реальну картину світу. Для впорядкування численної джерельної інформації використовувався також кількісний метод.

Цілком можна погодитись з умовиводом авторки проте, що у цей період радянська влада формувала різні форми власності на житло: державну, державно-відомчу, державно-кооперативну та інші. Але у всіх випадках право володіння, управління, розпорядження житлом залишалося підконтрольним НКВС. Інші суб'єкти: житлові відділи, житлові трести, домоуправління, завбудинками, кербуди, квартуповноважені законодавчо, організаційно, фінансово входили до системи органів господарського управління житлом, керованої та контрольованої НКВС.

Не викликає заперечень і одне з головних узагальнень дисертантки щодо періодизації здійснення державної житлової політики. Це – 1-й період: 1920 – початок 1921 рр. – воєнний комунізм, господарська розруха. У цей час переважали колективістські настрої – новий соціалістичний запит: декрети про відміну прав власності на нерухомість, землю, житло. 2-й період: 1921–1924 рр.

– наростання житлової кризи. Були запроваджені НЕП і НЖП. Влада повернулася до економічних і фінансових важелів експлуатації житла. 3-й період: 1925–1927 рр. – розробка стандартизації і раціоналізації в будівництві, впровадження нових технічно-наукових досягнень. 4-й період: 1928–1934 рр. – згортання НЕПу, курс на індустріалізацію, спорудження гігантів промисловості. У результаті такої житлової політики поблизу містоутворювальних підприємств зводилися багатоповерхові селища з усіма зручностями.

Авторка справедливо відзначає, що в процесі реалізації нової економічної та нової житлової політики, використовуючи різні важелі: особисту ініціативу населення, особисті заощадження громадян, активність населення, а також відродження фінансової, кредитної систем, радянській владі вдалося зупинити руйнування, а згодом відновити комунальний і житловий фонди держави. Але цей процес мав суперечливий характер, оскільки система формування та контролю над фінансами увійшла у протиріччя з конфліктом відомств, що гальмувало швидке відновлення житлового й комунального фондів. До цього додалися зубожіння основної маси населення, а також несплата за комунальні послуги та житло, що призводило до уповільнення відновлення економіки держави взагалі та міста Харкова зокрема.

Важливим є висновок дисертантки, який ми повністю поділяємо, про те, що формування політики радянської влади в житловому питанні відбувалося на базі марксистсько - ленінського вчення, тому функціонування колективних форм житла було найбільш пріоритетним у житловій політиці того часу.

Результати дослідження мають безсумнівне практичне значення. Вони дають змогу краще зрозуміти суть соціально-економічних процесів, що відбувалися на теренах України в 1920-1930- х рр., суперечливість непу, політики радянської влади взагалі. Положення дисертації можуть бути використані для подальшої наукової розробки проблеми, у підготовці лекцій для дисциплін «Історія України», «Економічна історія України», спецкурсів з краєзнавства.

Дисертація пройшла необхідну апробацію. Основні висновки і положення проведеного дослідження були викладені авторкою на 5-х науково-практичних конференціях та семінарах. За темою дисертації опубліковано 12 статей у наукових фахових виданнях, що дало змогу повністю оприлюднити основні результати дисертаційної роботи.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. У цілому дисертація Т.В. Чаговець має самостійний, дослідницький характер, є завершеною роботою. Проте вона не позбавлена і деяких недоліків та дискусійних моментів.

Спочатку, хотів би висловити загальне побажання не лише до Тетяни Володимирівни, але й до всіх дисертантів та вчених, які публікують свої дослідження з історії України. Якщо саме такими є територіальні межі дослідження, то першим серед ключових слів, на моє тверде переконання, повинно бути слово «Україна», що підкреслює та виділяє дану спеціальність.

При формулюванні новизни дисертації авторка не завжди акцентує увагу на *результатах* дослідження, а визначає новизну на рівні завдання. Наприклад, на с.23 дисертації пані Тетяна пише: «Авторкою зроблена спроба з'ясувати дієвість тогочасної державної політики у сфері забезпечення житлом харків'ян». А наскільки вдалою була ця спроба, яку «висоту» взято в результаті цієї спроби?

Аналізуючи історіографію питання, авторка розглянула значний масив літератури, що свідчить про її обізнаність зі станом наукової розробки проблеми. Проте нею зроблений в основному огляд літератури, оскільки недоліки в роботах попередників фактично не вказуються. Крім того, у цьому підрозділі і у списку літератури ми не знайшли цікавих робіт з подібної до даної теми проблематики таких авторів, як М. В.Борисенко, К.В. Діденко, М.Д. Костюченко, О.А. Тарапон.

На с.57, 62 та інших дисертації авторка використовує термін «громадянська війна», але стосовно України і Харкова слід, також, писати про

Українську революцію 1917-1921 рр., століття подій якої ми ще продовжуємо відзначати.

Деякі твердження дисертантки потребують додаткової аргументації. Так, на с.76 вона наводить постанову президії Московської ради, але не пояснює, яке це мало значення для житлової політики у Харкові. На с.101 пише, що високооплачувані жителі Харкова вважали за краще будувати приватне житло, ніж оплачувати завищені тарифи, але не наводить якихось даних, які б підтверджували цей висновок.

У третьому розділі авторка дещо захопилася висвітлення подій та процесів, що відбувалися в житловій політиці у 1920-х рр., особливо у першій їх половині, і значно менше уваги приділила 1930-м рокам, у результаті чого співвідношення між періодами виявилось не зовсім рівномірним.

Проте усі ці зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Таким чином, дисертація на тему: *«Політика Радянської влади в житловому питанні та його вирішення в Харкові (1920–1934 рр.)»*, в якій міститься нове вирішення актуальної наукової задачі, що виявляється у теоретичному узагальненні та розв'язанні однієї з проблем історичної науки, відповідає вимогам п.11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а її авторка - **Чаговець Тетяна Володимирівна** заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01- історія України.

Офіційний опонент: доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціально - гуманітарних дисциплін
факультету №6 Харківського національного університету
внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України **В.А. Греченко**

